

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.9

© 2014 р. Л.В. Гусар

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

© 2014 р. Л.В. Вакарюк

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ

Підставою практичної реалізації громадянином належного йому права на оборону є суспільно-небезпечне зазіхання, що відбувається лише у формі дії. При цьому ступінь суспільної небезтурботності діяння того, хто зазіхає, не суть важливо з погляду можливості використання сили тим, хто обороняється, характер якої не може бути залежним і від особливостей суб'єкта зазіхання.

Ключові слова: необхідна оборона, умови правомірності, підстава посягання, напад, захист.

Постановка проблеми. При розгляді питання про проблеми і шляхи удосконалення кримінально-правової регламентації інституту необхідної оборони потрібно з'ясувати, що саме викликає практичну реалізацію громадянами цього права. Необхідною обороною, відповідно до ст. 36 КК України, визнається правомірний захист від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди злочинцю.

Метою цієї статті є окреслення підстав реалізації права на необхідну оборону.

Виклад основного матеріалу. Під підставою будь-якого правового явища прийнято розуміти причину існування цього явища, своєрідний зовнішній імпульс, що дає йому життя. У науці вітчизняного кримінального права практично загально визнано, що зовнішнім імпульсом необхідної оборони є суспільно небезпечне посягання. Проте в юридичній літературі і судових рішеннях, у ряді випадків, незважаючи на пряму вказівку законодавця на те, що заподіяння шкоди не є злочином при захисті саме від суспільно небезпечного посягання, використовується термін „напад”. Під нападом належить розуміти дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування.

При цьому, на думку ряду авторів, випадки посягання, яке не є нападом, не утворюють необхідної оборони, пов'язаної із заподіянням тому, хто посягає, кримінально карної шкоди. Справді, більшість посягань, проти яких на практиці застосовуються оборонні дії, вчиняються у формі нападу. Та заперечувати можливість оборони від посягань, які не є нападом, у випадках замаху на життя шляхом отруєння, при пошкодженні або знищенні майна тощо, означає досить не виправдано звужувати можливість реалізації громадя-

нами суб'єктивного права на захист. До того ж, відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України: „конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України”.

У статті 36 КК України говориться саме про посягання, а не про напад. Отже, всі правозастосовчі акти по справах з необхідної оборони і перевищення її меж не можуть обмежувати суб'єктивне право громадян і повинні ґрунтуватися на законі, який визнає незлочинним заподіяння шкоди при захисті від суспільно небезпечного посягання.

Питання про передумови виникнення права на оборону традиційно розглядалися в контексті обставин, які характеризують її як процес взаємодії того, хто посягає, і того, хто обороняється. І ці передумови аналізувалися лише у зв'язку з посяганням як одним з елементів такого процесу, тобто мова йшла про виділення, поряд з умовами, які належать до захисту, умов правомірності необхідної оборони, які належать до посягання. Такими зазвичай називали суспільну небезпечність, наявність і дійсність (реальність) посягання. Різниця у поглядах полягала в оспорюванні необхідності виділення або такої умови як дійсність, або такої – як існування посягання. На думку В.Ф. Кириченка, ознака дійсності зайва, зводиться до твердження, що „напад повинен бути нападом” [1, с. 35]. Такої ж думки дотримується І.І. Слущкий [2 с. 56]. М.М. Паше-Озерський вважав, що не варто висувати ознаку наявності посягання в силу того, що момент „наявності” полягає сам собою в понятті „необхідна оборона”, а також у тому, що якщо розуміти наявне посягання як учинене або те, яке безпосередньо може бути вчинене, то в понятті „наявність посягання, яке може бути вчинене” існує внутрішнє

протириччя [3, с. 46-47].

Ряд спеціалістів зазначили, що оскільки посягання, внаслідок якого виникає право на необхідну оборону, насправді є суспільно небезпечним, тоді не зовсім правильно говорити про умови правомірності, які належать до посягання, мову необхідно вести або про умови виникнення й припинення стану необхідної оборони [4, с. 42], або про умови, які визначають стан необхідної оборони [5, с. 53]. В.І. Ткаченко вважає непереконливою наведену вище позицію, згідно з якою умови правомірності необхідної оборони поділяються на дві групи (ті, що належать до посягання і до захисту). Він звернув увагу на етимологічну неточність терміна, який використовується для характеристики „умов”, під якими розуміються обставини, від яких щось залежить. Із ч.1 ст. 36 КК України випливає, що визнання необхідної оборони діянням незлочинним ставиться законодавцем у залежність лише від недопущення перевищення меж необхідної оборони, яке і є єдиною вказаною в законі умовою.

Теорія кримінального права відносить до умов правомірності й обставини, які знаходяться за межами самого захисту, і називає їх умовами, які належать до посягання. Та наявність і дійсність є, з усією очевидністю, невід’ємними властивостями будь-якого суспільно небезпечного посягання. Тому, на думку В.І. Ткаченка, потрібно виділяти підстави необхідної оборони і ряд її об’єктивних і суб’єктивних ознак. Так, оскільки необхідна оборона – це саме захист особистості, її прав, а також інтересів суспільства і держави шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає, остільки елемент суб’єктивного права на захист може бути по-іншому визначений, як право на необхідну оборону. Тому мову необхідно вести не про підстави необхідної оборони, оскільки природне невід’ємне право людини не має будь-яких підстав, а про підстави реалізації цього права, яким є суспільно небезпечне посягання.

Ю.В. Баулін при характеристиці передумов необхідної оборони також уживає термін „підстава”. Проте, на його думку, суспільно небезпечне посягання є лише однією з підстав необхідної оборони. Оскільки ці підстави „являють собою необхідні і достатні умови, існування яких виправдовує дії при заподіянні тому, хто посягає, шкоди, тоді необхідна оборона можлива при: 1) вчиненні суспільно небезпечного посягання (правова підстава); 2) необхідності в негайному заподіянні тому, хто посягає, шкоди для попередження або припинення суспільно небезпечного посягання (фактична підстава)” [6, с. 227]. Не

розглядаючи детально погляди Ю.В. Бауліна на правову підставу необхідної оборони, слід намагатися дослідити його позиції щодо фактичної підстави. Автором надається обґрунтування виділення такої підстави: „необхідна оборона, яка пов’язана з можливим заподіянням шкоди правам та інтересам того, хто посягає, який хоч і вчинив посягання на охоронювані законом інтереси, проте не поставив себе поза законом, є лише суб’єктивним правом громадянина, внаслідок чого необхідні серйозні підстави, які виправдовують заподіяння шкоди тим, хто оборонявся, тому, хто посягав”. Невизнання суспільно небезпечного посягання як достатньої підстави для заподіяння шкоди тому, хто посягає, безспірне. Факт учинення адміністративного проступку або злочину є підставою для законного обмеження прав і свобод правопорушника шляхом притягнення його до відповідальності і призначення адміністративного стягнення або кримінального покарання. Чому вчинення таких правопорушень (а саме проти них найчастіше і вчиняються оборонні дії) не може служити підставою для законного обмеження правового статусу того, хто посягає, шляхом заподіяння шкоди його особистості, правам, інтересам?

З одного боку, Ю.В. Баулін характеризує обставини, які виключають злочинність діяння, однією з яких є необхідна оборона, як суспільно-корисні (відповідно позбавлені ознаки суспільної небезпечності) і правомірні вчинки, а з іншого – впроваджуючи поняття фактичної підстави необхідної оборони визнає дії того, хто обороняється, при заподіянні шкоди тому, хто посягає, суспільно небезпечним, оскільки, на його думку, останній хоча і вчинив посягання, проте не поставив себе поза законом. Звідси випливає, що оборонні дії визнаються незлочинними лише тому, що вони дозволені законодавцем, хоча при цьому вони, заподіюючи шкоду особистості і правам того, хто посягав, який залишається під захистом закону, є суспільно небезпечними. Той, хто обороняється, ставиться в таке становище, коли в умовах посягання на охоронювані інтереси, найчастіше не очікувано для нього і досить інтенсивно, він повинен не тільки оцінити розмір шкоди, яка заподіюється тому, хто посягає, яка не повинна бути визнаною як перевищення меж необхідної оборони, але й вирішити для себе, чи має він узагалі у даній ситуації право на реалізацію суб’єктивного права. Після цього той, хто оборонявся, повинен буде довести слідчим і судовим органам правильність учинених ним дій як таких, які вимагали заподіяти шкоду. Важко

не погодитися з твердженням, що „науці кримінального права і судовій практиці відома не тільки правова, але й фактична підстава необхідної оборони, а саме: необхідність негайного заподіяння шкоди тому, хто посягає, яка має місце там і тоді, де і коли не вчинення негайних заходів по попередженню або припиненню посягання погрожує заподіянням явної і невідновлюваної шкоди правоохоронюваним інтересам” [6, с. 229]. Та необхідно мати на увазі, що предметом аналізу Ю.В. Бауліна було кримінальне законодавство, яке діяло до розпаду СРСР. Законодавство і судова практика того періоду не були в цілому зорієнтовані на того, хто обороняється, скоріше вони створювали гарантії саме для того, хто посягав. Проте у наведеній позиції, як і в інших, які висловлювалися в літературі, присутнє визнання суспільно небезпечного посягання як підстави необхідної оборони, що відповідає всім законодавчим формулюванням, які існують протягом останніх десятиліть.

Отже, потрібно вести мову не про підстави необхідної оборони, а про підстави реалізації людиною права на необхідну оборону.

Закон не розкриває ні змісту, ні форми суспільно небезпечного посягання, яке є підставою реалізації громадянами права на захист, що й зумовлювало наявність різноманітних, у тому числі і суперечливих, точок зору. Щодо форми посягання в юридичній літературі були висловлені різні думки. При цьому ні в кого з дослідників не викликало сумнівів, що оборону можна вчиняти проти суспільно небезпечних дій. Питання полягає ось у чому: чи є підставою необхідної оборони суспільно небезпечна бездіяльність? У кримінально-правовій літературі була висловлена думка, що якщо посягання спрямоване на інтереси, які не охороняються законом, тоді воно не є суспільно небезпечним, що свідчить про відсутність підстави необхідної оборони [6, с. 231].

Ряд спеціалістів дають на це позитивну відповідь [7, с. 46-47], інші вважають, що необхідна оборона від бездіяльності неможлива [8, с. 11; 6, с. 232-233]. Деякі з названих авторів вважають, що насильницькі дії проти особи, яка не виконує правового обов'язку, повинні розглядатися за правилами крайньої необхідності.

Словник юридичних термінів визначає посягання як спробу (незаконну або засуджувану) зробити що-небудь, розпорядитися чим-небудь, отримати що-небудь [9, с. 214]. Таке тлумачення дозволяє вважати, що суспільно небезпечне посягання є підставою реалізації права на необхідну оборону у тому випадку, якщо вчиняється

шляхом дії. Лише активна поведінка того, хто посягає, яка спрямована на досягнення поставленої перед собою мети, може створити реальну загрозу заподіяння шкоди інтересам будь-кого. Бездіяльність шкоди не заподіює, вона лише не запобігає її настанню, і, по суті, є невиконанням будь-якого обов'язку, який передбачений у якості кримінально-карного діяння обмеженою кількістю статей Особливої частини Кримінального кодексу.

Звичайно, можливі ситуації, коли особі, яка ухиляється від учинення будь-яких дій, заподіюється шкода з метою примушення її відмовитися від бездіяльності і почати виконувати правовий обов'язок і тим або не допустити настання суспільно небезпечних наслідків, або припинити процес їх розвитку. Проте, як слушно зазначав В.І. Ткаченко, який детально проаналізував ознаки, характерні як для подібних дій, так і для необхідної оборони, заподіяння шкоди бездіяльністю особі є самостійною обставиною, яка виключає злочинність діяння – „примушення до виконання правового обов'язку”, і, з метою законодавчого закріплення права на такі дії, які мають суспільно корисне спрямування, кримінальний кодекс повинен бути доповнений відповідною нормою [10, с. 276-288]. Коли мова йде про суспільну небезпеку посягання, закон не розкриває її ступеня, у зв'язку з чим у юридичній літературі і судовій практиці неоднозначно вирішується питання про можливість необхідної оборони від посягань, які не передбачені Особливою частиною кримінального закону.

Одні вчені не допускають необхідну оборону проти проступків, оскільки дотримуються думки, що вона можлива тільки проти злочинів, інші – що й адміністративні, і дисциплінарні проступки, і малозначимі діяння несуть у собі певний ступінь суспільної небезпечності, вона є настільки мізерною, що необхідна оборона проти них недопустима [11, с. 50; 12, с. 47-48]. Треті стверджують, що необхідна оборона допустима проти адміністративних правопорушень [13, с. 7].

Ряд судових органів, за даними В.І. Ткаченка, у своїх рішеннях визнають, що адміністративні правопорушення, а також малозначимі діяння утворюють право на необхідну оборону [14, с. 26]. Вирішення питання про допустимість необхідної оборони проти правопорушень, у тому числі і діянь, які не визнаються злочинами через їхню малозначимість, залежить від з'ясування їх соціальної значимості.

Визначальна в науці точка зору, що адміністративні правопорушення суспільно небезпечні, тобто утворюють реальну загрозу заподіяння

шкоди правоохоронним інтересам, у тому числі правам та інтересам особистості. Відповідно, право на захист може бути реалізоване у подібних випадках і не повинно бути обмежене ступенем суспільної небезпечності посягання, тобто розміром шкоди, яку воно може заподіяти. Ця думка знайшла своє відображення у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Стаття 19 гласить: „Не є адміністративним правопорушенням дія, яка хоч і передбачена цим Кодексом або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони”.

Проте, зазначимо, що це положення адміністративного законодавства не відповідає нормі про необхідну оборону, яка міститься у Кримінальному кодексі України і серйозно обмежує можливість практичної реалізації громадянами права на захист, передусім тому, що передбачає підставою її реалізації лише протиправне посягання.

Не зовсім виправдане й розміщення у нормі Кодексу України про адміністративні правопорушення переліку об'єктів захисту, оскільки це дозволяє зробити висновок про неможливість реалізації цього права при посяганні на інші, не вказані в законі об'єкти. У цілому, якщо визнавати, що вчинення оборонних дій, які зовні схожі з діями, передбаченими Особливою частиною КК України, допустимо проти посягань будь-якого ступеня суспільної небезпечності, стає незрозумілим, з якою метою адміністративне законодавство регламентує необхідну оборону. Досить важко уявити собі шкоду, яка заподіяна тому, хто посягає, яка за розміром об'єктивно відповідала би шкоді, яка передбачена не кримінальним, а адміністративним законодавством (виняток, мабуть, становить лише умисне пошкодження або знищення майна, того, хто посягав, не заподіюючи значної шкоди), а тим більше, важко говорити про таку шкоду в плані перевищення меж оборони. На основі вищевикладеного необхідно виключити з КпАП України ст.19, яка регламентує необхідну оборону і обмежитися лише кримінально-правовою регламентацією права на необхідну оборону.

Що ж стосується малозначимості діянь, то твердження, що вони не являють суспільної небезпеки, тобто не можуть заподіяти шкоди або

створити загрозу заподіяння шкоди особистості, суспільству і державі, як уявляється, необґрунтоване. Справді, діяння, яке не становить суспільної небезпеки, не може бути визнане злочином. Суспільна небезпечність у теорії вітчизняного права розглядається як категорія об'єктивна. „Це – об'єктивна властивість злочину, реальне порушення відносин, що склалися у суспільстві” [15, с. 67]. На нашу думку, прикметник „малозначиме” свідчить, що діяння може заподіяти, хоч і невелику (з погляду законодавця), проте шкоду, тобто воно суспільно небезпечне. Тому, якщо виходити з того, що кримінальне законодавство, при визнанні підставою реалізації громадянами суб'єктивного права на необхідну оборону суспільно небезпечне посягання не конкретизує ступеня її суспільної небезпеки, думається, що заподіяння шкоди тому, хто посягає, не буде вважатися злочином (якщо, звичайно, не було допущено перевищення меж необхідної оборони) у випадку припинення будь-яких суспільно небезпечних посягань, незалежно від кількості заподіяної шкоди.

Одним із дискусійних у теорії кримінального права є питання про те, чи повинно бути посягання, яке є підставою необхідної оборони, обов'язково злочинним, чи може бути лише об'єктивно суспільно небезпечним. Якщо виходити зі змісту закону (ст. 36 КК України), можливо припустити, що допускається захист проти суспільно небезпечних дій недієздатних осіб, а також осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Та недосконалість законодавчого визначення поняття „необхідної оборони” у Кримінальному кодексі України та відсутності офіційного тлумачення кримінального закону зумовлюють існування різних поглядів на питання допустимості оборони проти посягань з боку недієздатних і малолітніх як у юридичній науці, так і в судовій практиці.

Одні правознавці вважають, що питання про відповідальність за шкоду, заподіяну недієздатному чи малолітньому при відбитті суспільно небезпечного посягання зі сторони, повинна вирішуватися за правилами крайньої необхідності [16, с. 25]. Інші вважають, що якщо той, хто оборонявся, не знав про незлочинний характер посягання, то питання про відповідальність має вирішуватися за правилами необхідної оборони, а якщо він про це знав, – застосовуються правила, встановлені для випадків крайньої необхідності [17, с. 174]. Нарешті, ряд авторів обмежують право на вчинення необхідної оборони додатковими умовами. Наприклад, М.К. Аніянець вважає,

що оборона проти незлочинних посягань може визнаватися правомірною лише у випадках, коли заподіяна шкода тому, хто посягає, була єдиним засобом для припинення посягання. Якщо той, хто оборонявся, мав можливість втекти, переконати того, хто посягав, чи застосувати інші способи, тоді заподіяння шкоди є протиправним [18, с. 157].

Суспільна небезпечність посягання, яка є категорією об'єктивною, нітрохи не зменшується навіть у тому випадку, коли законодавець із будь-яких причин не визнає посягання злочинним. Відповідно, той, хто обороняється, має безумовне право на заподіяння недієздатному або малолітньому шкоди, зумовленої тією шкодою, яка очікувалася від посягання. Зазначене положення повинно діяти незалежно від того, чи знав той, хто обороняється, що той, хто посягає, є недієздатним або малолітнім. Існуюча думка, що оборону належить визнавати незаконною, якщо вона вчинена за наявності у того, хто оборонявся, можливості усунути загрозу шляхом заподіяння малолітньому меншої шкоди, ніж нанесена, в умовах, коли неповнолітніми вчиняється кожний сьомий розкритий злочин, є не зовсім обґрунтованою.

Здійснений аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що більшість посягань, проти яких вчинялись оборонні дії, є або злочинами, або за об'єктом, ознаками об'єктивної і суб'єктивної сторони збіглися з діями, які передбачені Особливою частиною кримінального закону. Тому необхідно з'ясувати, чи проти будь-якого злочинного посягання можлива необхідна оборона. Передусім необхідно визначити коло об'єктів, захист яких можливий шляхом вчинення акту необхідної оборони. У теорії кримінального права охоронювані законом суспільні відносини в результаті захисту яких тому, хто посягав, було завдано шкоди, нерідко відносяться до умов правомірності необхідної оборони [19, с. 65].

Проте, як зазначалося у літературі, посягання неможливе без об'єкта, на який воно спрямоване, тому об'єкти є характеристикою не дій по обороні, а саме посягання. Об'єктом злочину є ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

У юридичній літературі висловлено різні думки стосовно об'єктів посягання, які є підставою реалізації права на необхідну оборону. Одні спеціалісти зазначають, що коло об'єктів, захист яких можливий шляхом учинення акту необхідної оборони, не може бути вищим, ніж при визначенні поняття злочину, оскільки в протилежному випадку виникає ситуація, коли не будь-яке

суспільно небезпечне посягання дає право на необхідну оборону [20, с. 9]. Інші стверджують, що посягання на об'єкти, на які не можна нападати, не утворює права на необхідну оборону.

Відповідно до ч.1 ст. 36 КК України, об'єктами суспільно небезпечного посягання є особистість і права громадян, а також охоронювані законом інтереси суспільства і держави. Під особою розуміється „... людина в системі суспільних зв'язків і відносин...”. Права громадян перераховані у розділі 2 Конституції України. Залишається невизначеним, що законодавець розуміє під „інтересами”. Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: інтерес – реальна причина соціальних дій, подій, яка стоїть за безпосередніми спонуканнями – мотивами, помислами й ідеями [21, с. 213]. Якщо виходити з формулювання в законі, ці інтереси (потреби) повинні охоронятися законом, що передбачає існування їх переліку у нормативних актах і встановлення відповідальності за посягання на них. У Кримінальному кодексі як об'єкти злочину вказуються інтереси лише державної служби, служби в органах місцевого самоуправління, у комерційних та інших організаціях. Тому не зрозуміло, чи можна реалізувати право на необхідну оборону у випадках посягання, предметом якого є, наприклад, будь-яке майно, яке належить державі на праві власності, оскільки в Конституції України йдеться не про інтерес, а про право власності, а в Цивільному кодексі – про правочинність власника на володіння, користування та розпорядження майном.

Якщо держава і суспільство (яке можна розглядати як сукупність індивідів, які володіють правами і свободами) розглядати як суб'єкти суспільних відносин, тоді необхідно визнати, що вони, як й інші суб'єкти (громадяни, юридичні особи), володіють певними правами й обов'язками. Відповідно, мову необхідно вести не про інтереси, а про суб'єктивні права. „Інтереси служби” розуміються як діяльність індивідів, спрямована на нормальне і законне функціонування органів влади, місцевого самоуправління, комерційних та інших організацій. У цьому зацікавлений кожний конкретний громадянин, оскільки таке функціонування передусім повинно бути спрямоване на надання можливості реалізації належних йому прав і виконання покладених на нього обов'язків, тобто, по суті, також є його суб'єктивним правом.

Висновки. 1. Об'єктами захисту, поряд із правами та свободами людини, належить вважати також права та інтереси суспільства і держави.

Відповідно до ч. 1 ст. 36 КК України, вони повинні охоронятися законом, тоді як до прав фізичних осіб такі вимоги не висуваються.

2. Суб'єктивні права охороняються законом шляхом установлення, під погрозою покарання, заборони на вчинення діянь, які спрямовані на їх обмеження (порушення). Суспільно небезпечні не тільки діяння, передбачені різними галузями права, але й окремі діяння, які не заборонені законом (наприклад, заподіяння шкоди через необережність, коли закон вважає злочинним лише умисне вчинення подібних дій). З об'єктивної сторони, суспільно небезпечно посягання складається не тільки з нападу, але й з інших дій, які утворюють загрозу заподіяння шкоди особі, її правам і свободам, інтересам суспільства і держави.

3. Підставою практичної реалізації громадянином належного йому права на оборону є суспільно небезпечно посягання, яке вчиняється лише у формі дії. При цьому ступінь суспільної небезпечності діяння того, хто посягає, не має значення з погляду можливості використання сили тим, хто обороняється, характер якої не може бути залежним і від особливостей суб'єкта посягання.

4. Потрібно виключити з КпАП України ст.19, яка регламентує необхідну оборону й обмежитися лише кримінально-правовою регламентацією права на необхідну оборону.

Список літератури

1. Кириченко В.Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве / Кириченко В.Ф. – М., 1948. – 105 с.

2. Слуцкий И.И. Необходимая оборона в советском уголовном праве / И.И. Слуцкий // Учёные записки ЛГУ. – 1951. – № 129. – С. 164-176.

3. Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость по советскому уголовному праву / Паше-Озерский Н.Н. – М., 1962. – 181 с.

4. Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона как одно из средств борьбы граждан с общественно опасными посягательствами / Т.Г. Шавгулидзе. – Тбилиси, 1984. – 119 с.

5. Козак В.Н. Необходимая оборона и ее гарантии по советскому уголовному законодательству / Козак В.Н. – Саратов, 1968. – 85 с.

6. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исклю-

чающие преступность деяния / Баулин Ю.В. – Харьков, 1991. – 360 с.

7. Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона / Шавгулидзе Т.Г. – Тбилиси, 1996. – 158 с.

8. Ткаченко В.И. Необходимая оборона по уголовному праву / Ткаченко В.И. – М., 1979. – 120 с.

9. Словник юридичних термінів [укладачі: Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька, А. Полешко] – К. : Юрінком, 1994. – С. 214.

10. Ткаченко В.И. Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее пределов : дисс. доктора юрид. наук : 12.00.08 / В.И. Ткаченко – М., 1982. – 370 с.

11. Дурманов Н.Д. Обстоятельства, исключющие общественную опасность и противоправность деяния / Дурманов Н.Д. – М., 1961. – 50 с.

12. Козак В.Н. Необходимая оборона и ее гарантии по советскому уголовному законодательству / Козак В.Н. – Саратов, 1968. – 85 с.

13. Гельфанд И.А. Необходимая оборона по советскому уголовному праву / И.А. Гельфанд, Н.Т. Куц – К., 1962. – С. 7-14.

14. Ткаченко В.И. Необходимая оборона / В.И. Ткаченко // Законность. – 1997. – № 3. – С. 26-29.

15. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / Александров Ю.В., Антипов В.І, Володько М.В. – К. : Правові джерела, 2002. – 432 с.

16. Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву / Домахин С.А. – М., 1955 – С. 43-44.

17. Слуцкий И.И. Необходимая оборона в советском уголовном праве / И.И. Слуцкий // Учёные записки ЛГУ. – 1951. – № 129. – С. 164-176.

18. Анианц М.К. Ответственность за преступления против жизни / Анианц М.К.. – М., 1964. – 212 с.

19. Якубович М.И. Учение о необходимой обороне в советском уголовном праве / Якубович М.И. – М., 1967. – 97 с.

20. Ткаченко В.И. Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее пределов: автореф. дис. доктора юрид. наук: 12.00.08. „Криминальное право и криминология; исправительно-трудовое право”/ В.И. Ткаченко. – М., 1983. – 36 с.

21. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.

Стаття надійшла до редколегії 12 березня 2014 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.К. Якимчуком.

Husar L.V., Vakaruk L.V.

The crime basing of realization of right is on a necessary defensive

Summary

Founding of practical realization by the citizen of due rights him on a defensive are publicly dangerous encroachment that is accomplished only in form an action. Thus degree of public unconcern of act of that, who encroaches, not important from the point of view of possibility of the use of force that, who is defended, character of that can not be dependency upon the features of subject of encroachment.

Key words: necessary defensive, terms of legitimacy, founding of encroachment, attack, defence.

Гусар Л.В., Вакарюк Л.В.

Криминально-правовые основания реализации права на необходимую оборону

Аннотация

Основанием практической реализации гражданином должного ему права на оборону есть общественно опасное посягательство, которое совершается лишь в форме действия. При этом степень общественной небезопасности деяния того, кто посягает, не суть важно с точки зрения возможности использования силы тем, кто обороняется, характер которой не может быть зависимым и от особенностей субъекта посягательства.

Ключевые слова: необходимая оборона, условия правомерности, основание посягательства, нападение, защита.